

Crescit eundo

Tisztelgő tanulmányok
V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára

A hazai könyv- és könyvtártörténeti kutatások nagy múltú és egyik legjelentősebb szervezője a *Magyar Könyvszemle*. Az 1876 óta napvilágot látó folyóirat néhány évvel ezelőtt társult a közreadást vállaló *Argumentum Kiadóval* és az 1994-ben alakult és a régi könyvek feldolgozását koordináló grémiummal, a *Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület* régi könyves szekciójával, a *MOKKA-R* tagozattal közös kiadványsorozat indítására. A 2008 óta megjelenő, *A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei* elnevezésű vállalkozásban tematikailag összetartozó tanulmányok jelennek meg, olyan alapvető, új kutatási eredményeket tartalmazó dolgozatok, amelyek így együtt messze meghaladják a Magyar Könyvszemlében még közreadható terjedelmet. Eddig négy darabja jelent meg a sorozatnak, az első a MOKKA-R Egyesület 2007. december 17-ei ülésének anyagát tette közzé. A második darab egy Festschrift volt; a *Magistrae discipuli* című kötetben Madas Edit tiszteletére íródott közlemények kaptak helyet. A vállalkozás következő egysége az Országos Széchényi Könyvtár nagy jelentőségű *Biblia Sacra Hungarica. A könyv „mely örök életet ad”* elnevezésű kiállításához kapcsolódó 2009-es tudományos konferencia anyagát tette hozzáférhetővé *Biblia Hungarica Philologica. Magyarországi Bibliák a filológiai tudományokban* címmel.

Az önmagát füzetként meghatározó, a valóságban azonban terjedelmes köteteket közreadó sorozat legújabb darabja szintén Festschrift, ünneplő kötet. A köszöntött személy V. Ecsedy Judit, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kutatója. Általánosságban elmondható, hogy a régi könyvekkel foglalkozó vagy e kérdések iránt mélyebben érdeklődő, viszonylag szűk körű szakmai közönségen túl az aktuális napi gyakorlati problémákkal bajlódó könyvtáros társadalmat – természetesen tisztelet a kivételnek – nem szokta különösebb intellektuális izgalomba hozni egy-egy, a régi könyves kultúrával foglalkozó kötet megjelenése, legyen az akár önálló monográfia vagy Festschrift. Utóbbiak esetében – tapasztalatból tudom, az elmúlt években örvendetesen gyarapodik e műfaj köteteinek száma, és szerencsém volt több kiadványról recenziót írni – sajnálatos, de tény, hogy több jelenkori kiválóság neve a szélesebb szakma számára ismeretlen, semmit sem mond, vagy jó esetben csak egy név, de nem köthető hozzá életmű, munkásság, konkrét tudományos teljesítmény. Oka nyilvánvalóan sokféle, beletartozik egyebek között a szakmai közvélekedésben a történeti témák iránti érdeklődés csökkenése, a folyóiratok és a szakirodalom nem olvasása, a napi feladatok és gondok nyúge mellett a szakmai tájékozódásra fordítható idő és energia megcsappanása. Mindezek a megállapítások azonban a most köszöntött V. Ecsedy Judit esetében szerencsére nem igazak; személye széles körben ismert, megbecsült és tisztelt, a most tevé-

kenykedő és felsőfokú végzettségű hazai könyvtárosok szükségszerűen találkoztak munkásságával.

V. Ecsedy Judit ugyanis hosszú évek, évtizedek óta tananyaggá vált az itthoni képzésben. Tanulmányai, könyvei kötelező olvasmányok, az oktatás fontos tárgyköreit képezik az általa összeállított és szerkesztett bibliográfiák. V. Ecsedy Juditnak köszönhető *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800* című alapvető monográfia (és természetesen tankönyv) megírása, a magisztrális mű 1999-es közreadása óta a könyvtárosok képzésének nélkülözhetetlen darabja lett és nyilván még hosszú ideig az is marad. A kötet, pontosabban szerzőjének neve napjainkra immár egyfajta fogalomná vált és ha a konnotációja talán még nem is ugyanaz mint a „*Szinnyeinek*”, az „*RMK-nak*”, a „*Petriknek*”, a „*Kosárynak*”, a legjobb úton van afelé. (Fitz József nevét bizonyos értelemben már elhomályosította. Míg húsz-harminc évvel ezelőtt a hallgatók számára konkrét jelentéssel teli entitás volt „*a kis Fitz*” meg „*a nagy Fitz*” – értsd az előbbire a szerző 1959-es munkáját, *A magyar könyv története 1711-ig* címűt, utóbbira pedig a végül csonkán maradt *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története* két megjelent kötetét –, napjainkban már csak tudománytörténeti monumentumként emlékeznek a szakma a jeles kiadványokra.)

V. Ecsedy Juditot, a tudós könyvtárost köszöntik tehát a Simon Melinda és Perger Péter által szerkesztett és egybegyűjtött tanulmányok, összesen 27 írás. A szerzők egy része külföldi kutató, többségük azonban hazai „régikönyves”, közvetlen munkatárs vagy kutatási témájában a köszöntött által vizsgáltakhoz kapcsolódó pályatárs. A kötetben a tanulmányírók neve szerinti betűrendben közölt dolgozatokat közrefogja az ilyen jellegű ünnepi kiadványok természetes része, a köszöntött személy laudációja és műveinek bibliográfiája. A köszöntött a közeli munkatárs P. Vásárhelyi Judit jegyzi, személyes hangú írásában V. Ecsedy Judit pályafutását és eredményeit a kötet címéül is választott XVIII. századi nyomdászjelvény felirata világitja meg. *Crescit eundo*, vagyis *Haladva növekszik* olvasható a pécsi Engel-nyomda emblémáján egy lépcsőzetes emelvényen álló és kezében könyvet tartó angyalt ábrázoló kép felirataként. Ahogyan az angyal egyre feljebb lépett, de még nem jutott el a csúcsra, úgy teljesedett ki V. Ecsedy Judit pályafutása is az Országos Széchényi Könyvtárban, ahol könyvtár–angol szakos tanulmányait követően pályakezdőként 1971-ben lépett szolgálatba, és jutott el az egyetemi doktori címen át a kandidátusi fokozatig, majd 2007-ben nyomdatörténeti kutatásai eredményeként a Magyar Tudományos Akadémia doktora lett.

A tanulmányok többsége természetesen V. Ecsedy Judit tudományos tevékenységéhez kapcsolódik. Kissé önkényes csoportosítással négy nagyobb tematikai egységben helyezhetők el a dolgozatok, hiszen közös jellemzője az írásoknak, hogy tárgyakat több szempontból közelítik meg, így másféle szempontú rendszerezés is elképzelhető lenne.

V. Ecsedy Judit munkásságának gerince az 1800-ig terjedő nyomdatörténet, a könyvnyomtatás úgynevezett kézműipari korszaka. Az első tematikai egységbe a szűkebben vett nyomdatörténeti tanulmányok sorolhatók. Az ünnepelt a közelmúltban tette közzé a régi hazai kiadói és nyomdászjelvényekkel foglalkozó munkáját, kutatásainak ehhez a területéhez kapcsolódik három tanulmány. Borsa Gedeon írása (*Az első hazai nyomdászjelvény*) a szebeni nyomda működéséhez szolgáltat adalékokat, a legújabbban előkerült adatok szerint már 1525-ben nyomtató

műhely 1528-ban készítette nyomdászjelvényét, amely évtizedekkel később cirill betűs szebeni és gyulafehérvári nyomtatványokban is felbukkant.

Deé Nagy Anikó *Közös jegyek a korai nyomdász- és kiadójelvények formakincsében* című dolgozatában elsősorban a kérdés európai geneziséét világítja meg XV. és XVI. századi példák alapján. A közös elemek az azonos szimbólumkészletből származnak, ezek forrása pedig az európai kultúra, vagyis a görög-római tradíció, a kereszténység és a Szentírás fogalomrendszere. Az azonos források mellett a közös formakincs kialakulásában természetesen szerepet játszott a nyomdászok vándorlása, intenzív érintkezése egymással a vizsgált korszakban. Simon Melinda tanulmánya témájában és nem időben kapcsolódik az ünnepeelt munkásságához: írásában a hazai kiadók és nyomdák XX. századi beszélő jelvényeiből mutat be egy csokrot.

Tótfalusi Kis Miklós munkásságát, életét, illetve nyomdai felszerelésének halála utáni sorsát két tanulmány elemzi. Kurta József dolgozatában a betűkészletével foglalkozik (*Ismeretlen kolozsvári egyleveles nyomtatvány 1702-ből*), a Tótfalusi-tanítvány Telegdi Pap Sámuel mestere elhunytát követően tovább használta a műhelyt, illetve annak felszerelését, és minden jel szerint ő állította elő az eddig bibliográfiailag ismeretlen nyomtatványt. John A. Lane angol nyelvű tanulmányában Tótfalusi Kis Miklós amszterdami tartózkodását tárgyalja, közelebbről lakhelyének egészen pontos lokalizálását végzi el.

Mészáros Klára a jeles humanista, Valentinus Eck egy Krakkóban megjelent és eddig ismeretlen nyomtatványát elemzi, újabb adalékokat szolgáltatva az 1510-es évekből Eck bártfai kapcsolataihoz. Pavercsik Ilona *Weber Simon Péter nyomdájának alapításáról* című írásában a tipográfus 1783 előtti működéséről és a pozsonyi officina alapításáról kutatott fel új adalékokat.

V. Ecsedy Judit szűken vett nyomdatörténeti kutatási mellett jeles bibliográfus is, az RMNy kötetek munkatársa, továbbá a Petrik-féle könyvészet pótköteteinek szerkesztője. A kötetben tiszteletére írott tanulmányok második csoportja a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* eddigi kötetéhez és a Petrik-bibliográfiához szolgáltat adatokat. (V. Ecsedy Judit művei között egyébként az RMNy 4. tomusa már megjelentként olvasható, a bibliográfia 2011-ben azonban még nem jelent meg, a legfrissebb hírek szerint idén tavasszal várható a nyomdai munkák befejeződése.) Dörnyei Sándor írása az ex librisek világába kalauzolja az olvasót. Azokat a könyvjegyeket tárgyalja, amelyek nem egyedi metszetként készültek, hanem egyszerűbbek, szedett szövegből állnak és ebből következően elvileg beletartoznak a retrospektív nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe. Nyomdai meghatározásuk természetesen nem egyszerű, de a *Nyomdában készült régi hazai ex librisek (XVI–XVIII. század)* című írás egy eddig kellő figyelemre nem méltatott, fontos és érdekes forráscsoport bemutatásával megtette az első lépést ezen az úton. Kapcsolódik írásához, ha nem is bibliográfiai megközelítésű, Kimpfián Annamária írása, amely szintén a könyv tulajdonlását kifejező különleges jegyekkel foglalkozik. (*Főpapi supralibrosok a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár gyűjteményeiben*). A szerző a bibliotékában őrzött állomány átnézése során 12 darab, egyházi méltósághoz köthető kötéstáblába sajtolt supralibrost kutatott fel, ezek közül 9 könyvjegyet sikeresen azonosított. Emödi András a nagyváradi római katolikus püspökség gazdasági levéltárában kutatva számos könyves adatra bukkant. *Nagyváradi könyves kalászat* című közleményében ezeket az adatokat teszi közzé, köztük több mint fél-

száz, bibliográfiaiilag eddig ismeretlen tételt. Kétségtelen tény, hogy a levéltári adatokból kihámozható bibliográfiai tételek túlnyomó többsége alkalmi nyomtatvány, irodai űrlap, adott egyházi évre készült egyházmegyei direktórium, ugyanakkor ezek az önmagukban nem túl jelentős adalékok a nagyváradi szemináriumi nyomda 1740–1792 közötti működésének pontosabb, árnyaltabb megismerését tehetik lehetővé.

A Régi Magyarországi Nyomtatványok első kötete 1971-ben jelent meg, immár több mint negyven éve. Az eltelt évtizedek alatt a tomosban található tételekhez számos kiegészítés, pótlás, új kutatási eredmény társult. Bánfi Szilvia írásából többek között arról értesülünk, hogy készül az első kötethez önálló kiadványként kapcsolódó kiegészítés. A szerző írásában (*A bécsi Singriener-nyomdához köthető Pesti Gábor-féle Nomenclatura kiadások tipográfiai vizsgálata*) a hatnyelvű szöveget különféle kiadásait elemzi, és jut figyelemre méltó eredményekre a XVI. századi nyomdászok munkamódszereinek vizsgálatában. Borda Lajos forrásközlésében (*Egy könyvészetileg ismeretlen nyomtatvány*) Pápai Páriz Ferenc 1794-ben új kiadásban megjelent alkalmi nyomtatványát mutatja be, amelyet a szakirodalom ismert, tárgyalt, ám Petrik Géza bibliográfiájából, illetve annak pótkötetéből is kimaradt. Ileana Dârja *Batthyány Ignác kiadványai* című írásában a gyulafehérvári püspökhöz köthető művek bibliográfiáját tette közzé. A tárgyalt 46 könyvet hat csoportba sorolva mutatja be, vagyis az általa írt művek, a közreadásában megjelent kötetek, a fordításában kiadott vagy a megbízása alapján lefordított szövegek találhatóak egy-egy csoportban. A negyedik részben az általa támogatott kiadványok, az ötödikben a tiszteletére írott, a hatodikban pedig az emlékére kinyomtatott munkák adatai kaptak helyet. A 46 tétel közül néhány bibliográfiai ismeretlen volt. Zvara Edina *17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból* című közleményének szűkebb témáját az alcím fejezi ki: *Pótlások az RMNy-hez*. A barokk egyházi élet fontos intézményei voltak a Mária-kongregációk; a szerző három, eddig ismeretlen nagyszombati és egy bécsi társulati kiadványt ismertet.

A kötet harmadik tematikai egységébe olvasás- és könyvtártörténeti vonatkozású dolgozatok kerültek. Monok István írásában (*Város és könyvkultúra Magyarországon a 16–17. század fordulóján*) fontos elvi megállapítást tesz, leszögezve, hogy a hazai városi könyvkultúra a XVI–XVII. század fordulóján mind mennyiségi szempontból, mind az olvasmányanyag korszerűségét tekintve a kor átlagos európai (értsd: nyugat-európai) színvonalán állt. Verók Attila forrástanulmányában Daniel Croner brassói lelkész, orgonista könyvei nyomába ered. A szerző az 1656 és 1740 között élt Croner egyik kolligátumát, pontosabban annak asztrológiai vonatkozású darabját mutatja be *Asztrológiai érdeklődésű orgonista lelkész? Egy érdekes kolligátumkötet a brassói Daniel Croner (1656–1740) könyvtárából* című írásában. Viskolcz Noémi cikke (*Illusztrált könyvek, reprezentatív albumok, képes kiadványok a kora újkori Magyarországon*) a sokszorosított grafikát vizsgálja a hazai nyomtatványokban és a gyűjteményekben. Az illusztrált könyvek gyűjtése – a kiadványok magas ára miatt – szűk körre korlátozódott, ráadásul a fennmaradt korabeli könyvjegyzékekből nem könnyű jelenlétüket megállapítani a vizsgált gyűjteményben, ugyanis létezik drága, képekkel díszített és metszeteket nem tartalmazó olcsóbb kiadása is egy-egy műnek; azonban hogy konkrétan melyik edícióról van szó, arra az egykori jegyzékekben csak ritkán található utalás. Doina Hendre

Biró francia nyelvű tanulmányában részben kapcsolódik Ileana Dârja írásához; ő a Batthyány-család három tagjának, a XVI. századi diplomata Orbán, valamint a két XVIII. századi főpap, József és az intézményalapító bibliofil Ignác szerepét vizsgálja a magyarországi és erdélyi művelődésben. Marton József a Batthyány Ignác alapította gyulafehérvári bibliotéka XX. századi, Trianon utáni és még ma sem megnyugtatóan rendeződött helyzetét tárgyalja tanulmányában (*Márton Áron püspök küzdelme a Batthyaneumért*), egyúttal méltó emléket állítva a sokat szenvedett főpap erőfeszítéseinek. W. Salgó Agnes tanulmányában gróf Apponyi Sándor hitvesének portréját vázolja fel, egyúttal újabb adalékokkal világítja meg a bibliofil főúr Hungarica-katalógusának kiadástörténetét („...én bizony vajmi elhagyatott és támasz nélkül álló hölgy vagyok”. *Esterházy Alexandra és az Apponyi gyűjtemény*).

A Festschrift negyedik tartalmi egységében különféle művelődés-, egyház- és irodalomtörténeti témájú dolgozatok kaptak helyet, olyan írások, amelyek közvetlenül nem, pontosabban csak tágabb összefüggéseikben kapcsolódnak V. Ecsedy Judit kutatásaihoz.

Hubert Ildikó egy XVIII. századi klarissza apáca, Virágh Aloysia kéziratosa lelki vezetőjében fennmaradt litániát ismertet („*Szent Mária arany szöve...*”), Szelestei N. László *Lelki fegyverház* című dolgozatában pedig egy nagyon népszerű, a XVII. század végétől számos kiadásban, utoljára 1904-ben napvilágot látott katolikus imakönyvet taglal. Varga Bernadett a protestáns kegyességi irodalom egyik 1645-ben, talán Váradon megjelent darabját tárgyalja *Interkonfesszionális és Kempis-recepció Keresztúri Pál Mennyei társalkodásában* című tanulmányában. A Báthori Zsófia hitbéli megerősítése céljából íródott mű sajátos helyet foglal el Keresztúri művei között és a – műfaji meghatározása szerint – prózameditáció a XVII. századi hitélet fontos dokumentuma. Bellágh Rózsa írása („...*Kegyelmed levelét becsülettel vöttem...*”. *Magyar asszonyok levelezése a 18. században*) három, eltérő társadalmi helyzetű és műveltségű asszony levelezésében mutatja be azt a folyamatot, miként lett a magánlevél az önkifejezés eszközévé, szinte a szóbeli társalgás elevenségét is visszaadni képes közlési formává. Kovács Eszter dolgozatában a jeles jezsuita történétíró, Timon Sámuel (1675–1736) munkáiban található cseh vonatkozások forrásait tárja fel (*Timon Sámuel cseh történelmi olvasmányai*). Jaroslava Kašparova írásában prágai hungarikumokat ismertet (*Magyarország leírása a Cseh Nemzeti Múzeum és Kinsky-palota könyvtárának spanyol és francia nyelvű nyomtatványaiban*). Időben távolabbi és nem magyar vonatkozású forrást mutat be Tóth Anna Judit *Egy késő antik hivatalnok memoárjai* című közleményében. A VI. században élt *Ióannés Lydos De magistratibus*ában megírta önéletrajzát is, egyikét a nagyon kevés korabeli autobiográfiának. Tóth Anna Judit a munka ezen részét tette közzé magyar fordításban, a szöveget értelmező és megvilágító kommentár kíséretében.

A változatos tartalmú írásokat összeköti a magyar könyves műveltség múltját kutató V. Ecsedy Judit iránti megbecsülésen és szereteten túl – mondani is fölösleges – a friss kutatási eredmények közzéadása és a magas szakmai színvonal, így biztosan állítható, hogy a kötet a régi könyvekkel foglalkozók számára hosszú ideig nélkülözhetetlen segédlet lesz.

A recenzió írója sokáig törte a fejét, milyen záróformulával tudná méltóképpen befejezni írását, de rá kellett jönnie, hogy a laudációt jegyző P. Vásárhelyi Juditnál nem tud szebbet, méltóbbat és okosabbat írni, ezért az ő szavaival fejezi be ismer-

tetését: „Őszinte szívvel kívánjuk, hogy ünnepeltünk életében is minden változatlanul folytatódjék tovább! Tudós férje mellett, szeretett családja körében Isten éltesse sokáig jó erőben, egészségben, töretlen munkakedvvel, hogy még sokáig gazdagítsa tudásunkat a magyarországi könyv- és művelődéstörténet területén mindnyájunk örömére!”

(Crescit eundo. Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára [szerk. Simon Melinda, Perger Péter]. [Budapest] Argumentum, 2011. 276 p. /A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei ; 4./)

Pogány György

Klimo György püspök és kora

A kötet a 2010-ben, Klimo György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett konferencia előadásait tartalmazza. Először Monok István levelező elnök tollából olvashatunk egy rövid bevezetőt, majd a konferencia „főszerplője”, Klimo György életrajza következik.

A kötet szerkesztői, Pohánka Éva és Szilágyi Mariann jól elkülöníthető tematikai egységekre osztották a kiadványt. Az elsőben, *A nagy könyvtáralapítók* címmel igyekeztek kontextusba helyezni Klimo György tevékenységét és könyvtárát. Az első tanulmányt Pohánka Éva jegyzi; a szerző kísérletet tesz arra, hogy a korábban megjelent és a szakirodalomban széles körben elterjed adatokat, amelyek a könyvtár állományának nagyságáról szólnak, helyesbítse. Munkája alapját a Klimo püspök halálakor készült leltárban szereplő könyvjegyzék és a Koller József által készített, az 1779-es állapotot tükröző katalógus adja. Az új adatokat, amelyek a korábbiakhoz képest lényegesen kisebb állományról szólnak, másfajta vizsgálattal is igyekszik a szerző alátámasztani. A püspöki könyvtár eredeti helyszínének alaprajza és leírása ad támpontot annak mérlegeléséhez, hogy a polcokra mekkora állomány férhetett el.

Eszterházy Károly püspök egyik egyházlátogatása során véletlenül bukkant egy, a tridenti zsinatot ábrázoló metszetre, s ez az ábrázolás annyira elnyerte tetszését, hogy az Egri Főegyházmegyei Könyvtár díszítésének alapjául választotta. Löffler Erzsébet a könyvtár berendezésének ikonográfiai programját elemzi tanulmányában, de nem művészettörténeti szempontból, hanem azt vizsgálja, hogy Eszterházy Károly püspök világképét hogyan tükrözi a freskó.

Doina Biro Hendre francia nyelvű tanulmánya Batthyány Ignác, a gyulafehérvári Batthyaneum megalapítójának történetírói munkásságát, tudományszervező és könyvtáralapítói tevékenységét mutatja be.

A következőkben Boda Miklós, Szelestei N. László, Hartvig Gabriella, Jankovits László és Szilágyi Mariann Klimo Könyvtárban folytatott kutatásairól kapunk áttekintést. Boda Miklós szubjektív visszaemlékezése sok élményt idézhet fel azokban, akik részesei voltak a Klimo Könyvtár nyilvánossá tételének 200. évfordulóján rendezett ünnepségeknek 1974-ben; a fiatalabbakat pedig olyan korszak-